

вибір України: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 338 с.

6. Косикова Л. Экономическое взаимодействие России со странами СНГ и реструктурирование постсоветского пространства: новые условия, тенденции, задачи. // Российский экономический журнал. – № 6, 2003. – с.46-57.

7. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека України в умовах глобалізації: проблеми та шляхи вирішення. // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія економічна. Випуск 26.-Донецьк, ДонДТУ, 2001.- С.22-30.

8. Покровский В. Состояние экономики и потенциал взаимного сотрудничества участников содружества независимых государств. // Общество и экономика, № 5-6, 2004. – с.143-173.

9. Радзиевский А. Интеграция Украины в мировую экономику и взаимоот-

ношения с Россией. // Экономика Украины, № 4, 2003. – с.72-79.

10. Статистичний щорічник Донецької області за 2003 рік. – Донецьк, 2004 – 376 с.

11. Украина 1994-2000 гг. Новые подходы и сдвиги во внутренней и внешней политике государств.- Донецк: Друкинфо, 2000 г.- 122 с.

12. Шумский. Н Экономическая интеграция государств содружества: возможности и перспективы. // Вопросы экономики, № 6, 2003. – С.122-133.

13. T. Kronenberg. The curse of natural resources in the transition economies. // Economics of transition, vol. 12 (3), 2004. – p. 399-426.

Статья поступила в редакцию 05.10.2004

І.Р. БУЗЬКО, д.е.н., професор,

В.Л. БАБАЄВСЬКА,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

РОЗВИТОК РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

В сучасних умовах головними ресурсами стають знання і інформація. Від індустріального суспільства ми перейшли до економіки, заснованої на знаннях. Знання стають джерелом багатства як окремого індивідуума, так і держави в цілому. Конкурентоспроможність економіки країни визначається сьогодні не обсягом природних чи виробничих ресурсів, а, насамперед, інтелектуальним потенціалом, здатністю генерувати нове знання. Ці суттєві зміни обумовлюють виділення освіти як вищого пріоритету у системі державних цілей. Освіта сприяє розвитку наукоємних, інтелектуальноємних економік, стає сучасним механізмом, що забезпечує випереджувальне виробництво “людського капі-

талу”. Саме рівень розвитку ринку освітніх послуг в країні є одним з визначальних показників її конкурентоспроможності.

Моделі і практика надання освітніх послуг в будь-якій країні значною мірою визначаються національною структурою, національними особливостями системи освіти. Проте загальною тенденцією розвитку ринків освітніх послуг розвинених країн світу є процес глобалізації освітнього простору.

Проблемам глобалізації освітнього простору присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених: Джурина А., Лиферова А., Скотта П., Паттори Р. Можли

© І.Р. Бузько, В.Л. Бабаєвська, 2004

вості інтеграції українського ринку освітніх послуг розглянуто у дослідженнях Журавського В.С., Згуровського М.З., Степка М.Ф.

Проте сьогодні постає нагальна необхідність визначення основних напрямів розвитку ринку освітніх послуг України в умовах глобалізації світового освітнього простору, що обумовлює актуальність дослідження, результати якого частково представлено у даній статті.

Метою цієї статті є дослідження основних тенденцій розвитку світового ринку освітніх послуг та участі України у процесі глобалізації освітнього простору.

Сьогодні розвитку ринку освітніх послуг приділяється значна увага. Знання є безперечним фактором успіху функціонування будь-якої господарчої системи як на мікро-, макро-, так і на наднаціональному (глобальному) рівнях. Глобалізаційні тенденції розвитку світового господарства знаходять своє відображення і в процесі функціонування ринку освітніх послуг. Серед основних передумов розвитку глобалізаційних тенденцій на європейському ринку освітніх послуг можна виділити загальні тенденції глобалізації світового господарства; розвиток світового ринку праці; розвиток інформаційного суспільства; "Європа знань".

Європейською Комісією на Лісабонській Європейській Раді в березні 2000р. у відповідь на виклики глобалізації й інформаційного суспільства була визначена нова стратегічна мета на наступне десятиліття: становлення самої конкурентоспроможної і динамічної економіки у світі, заснованої на знаннях і здатної до значного економічного росту в умовах збільшення зайнятості й соціальної єдності.

"Європа знань" тепер вже широко визнана як незамінний фактор соціального і гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання і збагачення європейського громадянства, здатного до надання його громадянам необхідних знань для протистояння викликам нового тисячоріччя одночасно з розумінням спільності цінностей і приналежності до зага-

льного соціального і культурного простору. Важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку і зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною цінністю і підтверджується як першорядна.

Освіта є пріоритетною турботою урядів всіх європейських країн, але, як уже було сказано раніше, структури систем освіти суттєво відрізняються й у межах і між країнами. Європейський союз - це форум для обміну ідеями і передовим досвідом і практикою. ЄС не проводить загальну політику з освіти, навпроти, його роль полягає в створенні системи реального співробітництва між державами-членами, зберігаючи права кожної держави-члена у визначенні змісту й організації освіти і навчальних систем. Сьогодні досвід європейських країн з інтеграції освітнього простору підтримується багатьма країнами світу.

Інтеграція на ринку освітніх послуг здійснюється на усіх рівнях освітнього простору: від університетів до міністерств.

Можна виділити три основних напрями інтеграції ринків освітніх послуг:

- підписання Великої хартії університетів;
- створення Зони Європейської вищої освіти (Болонський процес);
- програми ЄС зі співробітництва у сфері освіти.

Ці три напрями взаємопов'язані та взаємозалежні. Проте якщо розглядати процес глобалізації освітнього простору у хронологічному порядку, то слід відзначити, що вперше ідею об'єднання зусиль закладів освіти різних країн світу було проголошено 18 вересня 1988 року під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету, коли ректори 430 університетів підписали Велику хартію університетів (Magna Charta Universitatum) [10]. Велика хартія університетів - це результат пропозиції, з якою в 1986 році Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи. Ідея створення співдружності провідних університетів полягає у тому, що університети мають узяти на себе роль потужних методологічних

центрів для розвитку національних систем освіти в кожній країні.

Підписання Великої хартії має велике значення саме тому, що воно було ініційоване університетами, які є основними суб'єктами ринку освітніх послуг і відіграють на ньому вирішальну роль, бо саме університети як освітні установи формують пропозицію, виробляють і продають освітні послуги.

З погляду ринку до функцій освітньої установи відносяться:

- надання освітніх послуг, передача бажаних і необхідних знань, умінь і навичок (як за змістом й обсягом, так і за асортиментом і якістю);

- виробництво і надання супутніх освітніх послуг, а також вплив на формування особистості майбутнього фахівця;

- надання інформаційно-посередницьких послуг потенційним і реальним особам, що навчаються, і роботодавцям, включаючи узгодження з ними умов майбутньої роботи, розмірів, порядку і джерел фінансування освітніх послуг й ін.

Велика хартія університетів окреслює фундаментальні принципи, якими мають керуватись університети для забезпечення розвитку освіти та інноваційного руху у світі, який швидко змінюється. До основних принципів відносяться: університет - самостійна установа в суспільствах; викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні і відповідати постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням; свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності; університет є хранителем традицій європейського гуманізму.

Метою підписання документа стало відзначення найважливіших цінностей університетських традицій і сприяння розвитку тісних зв'язків між університетами Європи. Однак, оскільки цей документ має універсальну спрямованість, його можуть підписувати також університети з інших регіонів світу. [10]

В теперішній час значна кількість університетів вже підписали цей документ. 17-18 вересня 2004р. ще 29 університетів

приєдналися до Великої Хартії, серед них Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. [3; 4]

Згідно цього документу Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля має стимулювати мобільність викладачів і студентів, а також розглядати загальну політику в питанні рівного статусу, звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних дипломів) і присудження стипендій як необхідний інструмент для здійснення своєї місії в актуальних на сьогодні умовах. Підписавши Хартію СХУ ім. В. Даля підтверджує свою належність до академічної співдружності, яка, долаючи політичні та соціальні бар'єри, формує принципи інтеграції Європи в суспільство, що надає всім громадянам потрібні права та свободи, різноманітні порівнянні та адекватні послуги у сфері культури, науки й освіти.

Слід зазначити, що університети, які підписали Хартію, проводять величезну і різнопланову роботу, проте основних напрямів можна виділити три:

- отримувати та поширювати інформацію про автономію університетів у країнах Європи та за її межами щодо реформ, які готуються чи впроваджуються, і визначати, як ці реформи впливають на суспільні перетворення в окремих країнах і в Європі в цілому;

- оцінювати ситуації, коли університети вважають, що їх можливості діяти, розвивати й поширювати нові ідеї стримуються політичною та економічною владою;

- пропонувати теми для дискусій щодо прав та обов'язків університетів у соціальному, культурному й економічному розвитку, тобто виконувати свої громадські обов'язки. [3]

Наступним напрямом інтеграції ринків освітніх послуг є підписання Болонської декларації щодо створення Зони європейської вищої освіти, яка є системою, де національні особливості і загальні інтереси можуть взаємодіяти і підсилювати один одного для вигоди Європи, її учнів (студентів) та, у більш загальному розумінні, її громадян.

Створення Зони європейської вищої освіти несе багато позитивних перспектив, звичайно ж, з урахуванням розходжень країн Європи, але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль з ліквідації бар'єрів і розробки таких рамок для викладання і навчання, які розширили би мобільність і зробили співробітництво на ринку освітніх послуг більш близьким, чим було раніше. [4; 8]

Серед важливих положень створення Зони європейської вищої освіти і просування європейської системи вищої освіти у світі є: прийняття системи легко зрозумілих і порівнянних ступенів для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоздатності європейської системи вищої освіти; прийняття системи, заснованої на двох основних циклах - доступного і післяступеневого; упровадження системи кредитів за типом ECTS - європейської системи перезаліку залікових одиниць трудомісткості (єдину систему кредитних одиниць), як належного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності; сприяння мобільності шляхом подолання перешкод ефективному здійсненню вільного пересування; сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти з метою розробки порівнянних критеріїв і методологій; сприяння необхідним європейським поглядам у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституціонального співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки і проведення наукових досліджень. [8]

З метою розвитку Болонського процесу на зустрічі представників європейських вищих навчальних закладів у Саламанці (29-30 березня 2001р.) було визначено основні принципи функціонування Зони Європейської вищої освіти, до яких відносяться: автономія з відповідальністю, освіта як відповідальність перед суспільством, вища освіта має бути заснована на наукових дослідженнях, організація диверсифікованості, якість як фундаментальний камінь формування освіти, формування дові-

ри, сумісність з ринком праці, мобільність, сумісні кваліфікації на доступеному і післяступеному рівнях, привабливість.

Сьогодні Болонську декларацію підписали 40 європейських держав. Україна ще не підписала цю угоду, проте у нас є усі передумови для вступу до Болонського освітнього простору у травні 2005р. у м. Берген (Норвегія). [3; 4]

Правова база участі українських закладів освіти досить розвинена. Головним документом є Послання президента України до Верховної Ради України "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки". У Посланні зазначається, що основним імперативом сучасного цивілізаційного прогресу є всебічний розвиток людського потенціалу. Базова передумова розвитку і примноження людського капіталу в Україні полягає в розробленні та реалізації широкомасштабної довгострокової стратегії модернізації всієї системи освіти, наближення її якості до стандартів ЄС, потреб внутрішнього розвитку держави та суспільства, ринкової економіки.

Швидкі темпи структурних зрушень у сучасній економіці, старіння знань, здобутих у процесі первинної професійно-освітньої підготовки, зумовлюють необхідність запровадження системи безперервної освіти та освіти протягом життя на основі зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною і вищою її ланками, оптимізації системи перепідготовки та підвищення кваліфікації, інтегрованих навчальних планів і програм.

Також у Посланні відзначається необхідність сприяння демократизації навчально-виховного процесу, розвитку мережі недержавних навчальних закладів за умови забезпечення єдиних стандартів якості освіти, формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг.

Серед пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти затверджених Указом Президента України від 17 квітня 2002 року №347/2002 "Про національну доктрину розвитку освіти"

особливе місце займає інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів. [1]

Затверджена Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації (Наказ Міністра науки і освіти України № 49 від 23.01.2004р.), яка передбачає: [2]

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;

- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б потреби кожної людини і держави в цілому;

- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя;

- запровадження в системі вищої освіти і науки України передового досвіду розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;

- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, та вузькою спеціалізацією і професійною досконалістю, з іншого.

Таким чином, для реалізації в Україні концептуальних засад Болонського процесу необхідно:

- удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти;

- прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій;

- використати єдину систему кредитних одиниць і додатку до диплома;

- врахувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти;

- підтримувати і розвивати європейські стандарти якості;

- ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників;

- запровадити сучасні підходи ін-

теграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрів і аспірантів;

- забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у вищій освіті.

Участь у Болонському процесі надасть українському ринку освітніх послуг наступні переваги:

- поширення академічної мобільності студентів та викладачів,

- значне зростання можливостей студентів слухати курси у різних університетах світу,

- підвищення якості національної вищої освіти на основі упровадження загальноєвропейських вимог до освітніх програм і процедур, критеріїв атестації і акредитації вищих навчальних закладів,

- поширення можливості експортувати українські освітні послуги і її конкурентоздатності у світі на основі визнання дипломів про вищу освіту,

- стимулювання розвитку національних освітніх ресурсів і ринків праці: виникне необхідність більш активно створювати умови, що перешкоджають “відтоку мозків”.

Ще одним напрямом співпраці європейських освітніх установ є програми, які фінансуються Європейською Комісією. До цих програм відносяться Socrates та Tempus.

Програма Socrates є європейською програмою з освіти, у якій приймає участь близько 30 європейських країн. Головна задача Програми Socrates у відповідь на виклики глобалізації полягає у створенні “Європи знань”: для сприяння навчання протягом усього життя необхідно забезпечити доступ до освіти для кожної людини і допомоги в опановуванні кваліфікації і навиків. В більш специфічних умовах, програма Socrates спрямована на вивчення мов і заохочування мобільності і нововведень. [6]

Програма Socrates пропагує європейську кооперацію у всіх областях освіти. Ця кооперація приймає різні форми: мобільність (переміщення у межах Європи), організація об'єднаних проектів, встанов-

лення європейських мереж (поширення ідей і передової практики) і проведення досліджень і порівняльного аналізу. На практиці, програма Socrates пропонує гранти для навчання, викладання, проходження курсів в різних країнах. Програма забезпечує підтримку освітнім установам у організації навчальних проектів і обміну досвідом.

Перша фаза програми Socrates здійснювалась протягом п'яти років -1995-1999рр. Потім програма була поновлена і друга фаза протягом семи років - 2000-2006рр. Бюджет програми Socrates на другу фазу складає 1850млн. євро. [6]

Програма Tempus - це трансєвропейська програма кооперації у вищій освіті, яка була заснована в 1990р. як частина програм, що забезпечують допомогу для здійснення економічних і суспільних реформ в країнах центральної і східної Європи (PHARE) і республіках колишнього Радянського Союзу і Монголії (TACIS). Програма Tempus - це схема колективної допомоги у процесі реструктуризації систем вищої освіти в цих країнах для того, щоб пристосувати їх до вимог ринкової економіки. [5]

Сьогодні функціонує третя фаза програми Tempus (Tempus III), період дії якої з 1 липня 2000р. до 31 грудня 2006р. Мета програми Tempus III - підтримати трансформаційні процеси за допомогою надання цільової допомоги системам вищої освіти країн-партнерів, а також забезпечення розвитку систем вищої освіти країн-партнерів шляхом збалансованого співробітництва з партнерами у всіх державах-членах.

Здобутки українського ринку освітніх послуг в реалізації програми Tempus досить вагомі. За період с1993р по 2002р. у вищу освіту України було інвестовано 39,65 млн. євро, прийнято до реалізації 63 проекти. [5,7,9]

У сучасних умовах глобалізації на усіх рівнях функціонування національних економік світу основною тенденцією розвитку світового ринку освітніх послуг як елементу соціально-економічної систе-

ми є інтеграція. І Україна намагається визначити своє місце у цьому процесі задля того, щоб освіта, здобута в Україні, була конкурентоспроможною в європейському та світовому освітньому просторі, а людина - захищеною і мобільною на ринку праці.

Участь в інтеграційному процесі на ринку освітніх послуг полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці України, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору.

Література

1. Указ Президента України №347/2002 від 17 квітня 2002 року "Про Національну доктрину розвитку освіти" // www.mon.gov.ua
2. Наказ Міністерства і освіти України №49 від 23.01.2004р. "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки" // www.mon.gov.ua
3. Голубенко А.Л. «Європа знаний» и классический университет // Наша газета. – 27.04.2004. - №41(2164). – с. 1,4.
4. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: "Політехніка", 2003. // <http://www.mon.gov.ua/education/higher>
5. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions // Tempus (Phare and Tacis) Annual Report 1999 // Brussels, 3.7.2001// www.etf.eu.int/tempus/nsf
6. Socrates // www.europa.eu.int
7. Tempus - Joint European Projects. Selection year: 2000, 2001, 2002 // Overall statistics on selected applications: by

Target Country // www.etf.eu.int/tempus/nsf

8. The Bologna Declaration on the European space for higher education: an explanation // www.europa.eu.int

9. The EU's Relations with Ukraine // EU Assistance to Ukraine // www.europa.eu.int

10. The Magna Charta Universitatum // www.univo.it/av1/charta/charta14.htm

Статья поступила в редакцию 29.09.2004

О.І. САВЧЕНКО, к.е.н., доцент,

Р.А. НЕСТОРЕНКО,

Національний технічний університет "ХПИ" м. Харків

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ І НЕОБХІДНІСТЬ У НОВОМУ ПІДХОДІ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Протягом останнього часу відбувається ряд подій, що сприяють прискоренню процесів економічної інтеграції України. Варто враховувати, що глобальні тенденції розвитку світового співтовариства сьогодні багато в чому визначають екологізація й інформатизація. Від того, наскільки потужний інтелектуальний потенціал суспільства та рівень його культурного розвитку, залежить успіх вирішення його економічних задач.

Ефективність економіки, науково-технічного розвитку виробництва, соціально-економічний прогрес, добробут суспільства в значній мірі залежать від рівня освіти та обсягу накопичених суспільством знань, тобто інтелектуального капіталу країни. Інтелектуальний капітал країни може динамічно розвиватися лише при наявності відповідних умов, до яких відноситься правове закріплення певних правил використання результатів інтелектуальної діяльності.

Саме нові інформаційні технології дозволяють створювати єдиний світовий інформаційний простір, а потім сформувавши колективний інтегральний інтелект цивілізації.

Ряд вітчизняних і закордонних дослідників вводять безсумнівний термін, що одержав широке поширення, «інформаційне суспільство».

Сучасні інформаційні технології, швидкий розвиток дистанційного навчання зробили національні кордони прозорими для освітніх послуг. Сформувався єдиний світовий освітній ринок, де університети самих різних країн пропонують свої продукти та послуги усім студентам одразу, не обмежуючи себе національними кордонами. Відомі рейтинги Financial Times найкращих бізнес-шкіл тепер включають не тільки освітні заклади США, але й Канади, Іспанії, Франції, Великобританії [1]. Роботодавці у більшості країн Європи при прийомі на роботу випускників університетів звертають увагу на досвід навчання, проживання та праці за кордоном, оскільки це свідчить про адаптивні можливості кандидатів, широту їхнього кругозору, навички вміння спілкуватися з представниками різних культур, тобто інтернаціоналізація вищої освіти безпосередньо приводить до мобільності викладачів та студентів.

Так за даними ЮНЕСКО рівень міжнародної мобільності студентів виріс за останні 25 років на 300%. На думку експертів, до 2010 року кількість студентів, яка навчається за кордоном буде складати 2.8 мільйона, а до 2025 року 4.9 мільйонів.

Мобільність студентів стимулюється різними державними, регіональними і міжнародними програмами [1].

© О.І. Савченко, Р.А. Несторенко, 2004